

BACHARELATO

2

QUÍMICA

MANUELA DOMÍNGUEZ REAL

CONSORCIO *editorial* GALEGO

BAÍA EDICIÓN S

QUÍMICA

SEGUNDO CURSO DE BACHARELATO

MANUELA DOMÍNGUEZ REAL

BAÍA EDICIÓN S

© 2023 Baía Edicións

© 2023 Manuela Domínguez Real

ISBN: 978-84-9995-429-5

Depósito Legal: C 572-2023

O formato deste libro permite o máximo aproveitamento dos pregos de papel, o que contribúe á protección do medio ambiente

Impresión: Sgraf Artes Gráficas, S.L., Arteixo

Edita: Baía Edicións

Polígono Pocomaco, 2.ª Avenida

Parcela A2 / 52

15190 A Coruña

Tel.: 981 174 296

comercial@baiaedicions.gal

www.baiaedicions.gal

Distribución:

Consortio Editorial Galego

pedimentos@coegal.com

Reservados todos os dereitos. Calquera forma de reprodución, distribución, comunicación pública ou transformación desta obra só pode ser realizada coa autorización dos seus titulares, agás excepción prevista pola lei. Diríxase a CEDRO (*Centro Español de Derechos Reprográficos*) se necesita fotocopiar ou escanear algún fragmento desta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).

ÍNDICE

Tema 0. Destrezas básicas da Química

[11-38]

1. Substancias químicas simples e compostas	12
2. Masa atómica. Masa molecular. Mol	13
3. Determinación da fórmula dun composto.....	15
4. Mesturas.....	17
5. Formas de expresar a composición das disolucións	18
6. Leis dos gases ideais.....	22
7. Ecuación química. Cálculos estequiométricos.....	25
Prácticas de laboratorio.....	29
Preparación de disolucións [29]. Estequiometría [30]	
Actividades propostas	31
Actividades de repaso.....	34
Mapa conceptual do tema	38

Tema 1. Estrutura atómica e clasificación periódica dos elementos

[39-77]

1. Orixes da teoría cuántica.....	40
1.1. Os espectros atómicos [42] 1.2. Hipótese de Plank [44]	
2. Modelo atómico de Bohr e as súas limitacións.....	45
3. Introducción á mecánica cuántica	48
3.1. Hipótese de De Broglie [49] 3.2. Principio de incerteza de Heisenberg [50] 3.3. Modelo mecano ondulatorio [51]	
4. Números cuánticos e orbitais atómicos.....	53
5. Configuracións electrónicas	56
5.1. Principio de exclusión de Pauli [56] 5.2. Enerxía dos orbitais atómicos [57] 5.3. Principio de máxima multiplicidade de Hund [59]	
6. O sistema periódico: clasificación periódica dos elementos	60
7. Variación periódica das propiedades dos elementos	64
7.1. Raio atómico [65] 7.2. Raio iónico [66] 7.3. Enerxía de ionización ou potencial de ionización (EI) [67] 7.4. Afinidade electrónica ou electroafinidade (AE) [68] 7.5. Electronegatividade [68] 7.6. Carácter metálico e poder redutor [69]	
Actividades TIC. Partículas subatómicas: orixe do universo	70
Prácticas de laboratorio. Ensaio á chama	71
Actividades propostas	72
Actividades de repaso.....	75
Mapa conceptual do tema	77

Tema 2. Ligazón química e forzas intermoleculares

[79-123]

1. Concepto de enlace en relación coa estabilidade dos átomos enlazados.....	80
2. Clasificación dos enlaces químicos	81
3. Enlace iónico.....	81
3.1. Aspectos enerxéticos do enlace iónico. Ciclo de Born-Haber. Fórmula de Born-Landé [83] 3.2. Aspectos estruturais do enlace iónico. Redes cristalinas [85] 3.3. Propiedades dos compostos iónicos [87]	
4. Enlace covalente	89
4.1. Enerxía de enlace e lonxitude de enlace [89] 4.2. Estruturas de Lewis [90] 4.3. Excepcións á regra do octeto [93] 4.4. Polaridade do enlace [93] 4.5. Polaridade da molécula en relación coa polaridade dos enlaces [94] 4.6. Xeometría das moléculas. TRPECV [96] 4.7. Teoría do enlace de valencia [97] 4.8. Propiedades dos compostos covalentes [106]	
5. Enlace metálico	108
5.1. Modelo do gas electrónico [108] 5.2. Modelo de bandas [108] 5.3. Propiedades dos metais [109]	
6. Forzas intermoleculares.....	110
6.1. Forzas de Van der Waals [110] 6.2. Enlace de hidróxeno [112] 6.3. Forzas intermoleculares e propiedades físicas das substancias [113]	
Actividades TIC.....	115
Enlaces presentes en substancias de interese biolóxico [115] Aplicacións de supercondutores e semicondutores [115]	
Prácticas de laboratorio. Propiedades físicas e enlace	116
Actividades propostas.....	117
Actividades de repaso.....	120
Mapa conceptual do tema	123

Tema 3. Termodinámica química

[125-168]

1. Introducción á termodinámica.....	126
2. Primeiro principio da termodinámica	129
3. Calores de reacción a volume constante e a presión constante. Concepto de entalpía	132
4. Ecuacións termoquímicas.....	137
5. Entalpía normal de formación	138
6. Lei de Hess.....	140
7. As entalpías de enlace e a entalpía de reacción.....	142
8. Determinación de calores de reacción por medidas calorimétricas	143
9. Espontaneidade dos procesos químicos.....	145
10. Segundo principio da termodinámica. Concepto de entropía.....	147
11. Entropía e desorde.....	149
12. Entropía de reacción.....	151
13. Enerxía libre e espontaneidade das reaccións químicas.....	152
Actividades TIC. Problemática social e medioambiental dos combustíbeis.....	157
Prácticas de laboratorio. Calorimetría e lei de Hess	158
Actividades propostas.....	160
Actividades de repaso.....	165
Mapa conceptual do tema	168

Tema 4. Cinética química

[169-192]

1. Aspecto cinético das reaccións químicas Concepto de velocidade de reacción.....	170
2. Ecuacións cinéticas. Orde de reacción.....	172
3. Mecanismo de reacción. Molecularidade	174
4. Teoría das reaccións químicas.....	177

5. Factores dos que depende a velocidade dunha reacción. Catalizadores	179
Actividades TIC. Utilización de catalizadores	184
Prácticas de laboratorio. Factores que inflúen na velocidade de reacción	184
Actividades propostas	186
Actividades de repaso	189
Mapa conceptual do tema	192

Tema 5. Equilibrio químico

[193-238]

1. Concepto de equilibrio químico	194
2. Lei de acción de masas e constante de equilibrio	197
3. Relación entre K_c e K_p	200
4. Cociente de reacción	201
5. Composición no equilibrio	202
6. Grao de disociación	203
7. Factores que modifican o equilibrio. Principio de Le Chatelier	206
Variación da concentración dalgunha especie [206] Variación da presión total por variación de volume [207]	
Variación da temperatura [207] Presenza de catalizadores [208]	
8. Equilibrios heteroxéneos sólido-líquido. Solubilidade e produto de solubilidade	209
9. Condicións de precipitación. Aplicacións analíticas	214
10. Disolución de precipitados	218
Actividades TIC. Aplicacións do equilibrio químico á vida cotiá e aos procesos industriais	220
Prácticas de laboratorio	220
Influencia da temperatura sobre o equilibrio químico [220] Formación dun precipitado e separación deste por filtración [221] Disolución de precipitados [223] O efecto do ión común [224]	
Actividades propostas	225
Actividades de repaso	230
Mapa conceptual do tema	238

Tema 6. Reaccións ácido-base

[239-280]

1. Introducción histórica ao concepto de ácido e base	240
2. Concepto de ácido-base segundo a teoría de Brönsted-Lowry	243
3. Produto iónico da auga	245
4. Notación de pH e pOH	246
5. Forza relativa de ácidos e bases fronte á auga. Grao de ionización	248
6. Estudo cualitativo da hidrólise	255
7. Reaccións entre ácidos e bases	258
8. Importancia do pH : como regulalo e medilo	260
8.1. Disolucións reguladoras [260] 8.2. Indicadores ácido-base [261]	
9. Volumetrías de neutralización ácido-base: valoración dun ácido forte cunha base forte	262
10. Aplicacións das volumetrías ácido-base	265
Actividades TIC	266
Alguns ácidos e bases de interese industrial na vida cotiá [266] O Problema da chuva ácida e as súas consecuencias en Galicia [266]	
Prácticas de laboratorio	266
Uso de indicadores para determinar o carácter ácido-base dalgunhas substancias [266] Comprobación cualitativa da acción dunha disolución reguladora [267]. Valoración dunha disolución dunha base forte cun ácido forte (alcalimetría) [268]	
Actividades propostas	270
Actividades de repaso	275
Mapa conceptual do tema	280

Tema 7. Reaccións redox

[281-324]

1. Concepto de oxidación e redución. Substancias oxidantes e reductoras.....	282
2. Números de oxidación	284
3. Axuste de reaccións redox polo método do ión-electrón	286
4. Estequiometría das reaccións redox. Valoración redox.....	290
5. Estudo da célula galvánica. Tipos de eléctrodos.....	292
6. Potencial normal de eléctrodo. Potencial dunha pila	295
7. Relación entre E° e ΔG° . Espontaneidade dos procesos redox.....	299
8. Pila de combustíbel	301
9. Electrólise: estudo da cuba electrolítica.....	302
10. Aspectos cuantitativos da electrólise. Leis de Faraday.....	303
11. Principais aplicacións industriais da electrólise.....	305
12. Corrosión	308
Actividades TIC.....	310
Pilas e baterías eléctricas [310] Pilas de combustíbel [310]	
Prácticas de laboratorio.....	310
Construción dunha célula galvánica [310]. Construción dunha célula electrolítica [311] Volumetría redox. Permanganatometría [312]	
Actividades propostas	313
Actividades de repaso.....	318
Mapa conceptual do tema	324

Tema 8. Química orgánica

[325-377]

1. Introducción histórica.....	326
2. O enlace nos compostos orgánicos.....	328
3. Representación das moléculas orgánicas	331
4. Revisión da nomenclatura e formulación das principais funcións orgánicas	333
4.1. Hidrocarburos [335] 4.2. Derivados haloxenados e nitrocompostos [339] 4.3. Compostos osixenados [340] 4.4. Compostos nitroxenados [344]	
5. Isomería	346
6. Reactividade dos compostos orgánicos.....	351
7. Tipos de reaccións orgánicas.....	353
7.1. Reaccións de substitución ou desprazamento [353] 7.2. Reaccións de adición [354] 7.3. Reaccións de eliminación [355] 7.4. Reaccións redox [356] 7.5. Reaccións de condensación [357] 7.6. Reaccións de combustión [357]	
8. Macromoléculas e polímeros.....	358
9. A química do carbono na industria química.....	362
10. A química do carbono: impacto ambiental.....	363
Actividades TIC.....	367
A síntese de medicamentos [367] O futuro dos polímeros [367]	
Prácticas de laboratorio.....	368
Oxidación do metanol [368] Esterificación [368] Obtención dun polímero [369]	
Actividades propostas	370
Actividades de repaso.....	374
Mapa conceptual do tema	377

Apéndice

[379]

Principais constantes físicas e químicas.....	379
Táboa periódica dos elementos.....	381

PRESENTACIÓN

O texto de Química que segue a continuación, dirixido ao alumnado de Segundo de Bacharelato, resulta da revisión e modificación de edicións anteriores tendo en conta o Decreto 157/2022, de 15 de setembro, polo que se establece a ordenación e o currículo do bacharelato na Comunidade Autónoma de Galicia dentro do marco da Lei orgánica 2/2006, de 3 de maio, de educación, e do Real decreto 243/2022, de 5 de abril.

Os contidos do texto organízanse en nove temas. Comeza co tema 0 como repaso dalgúns aspectos fundamentais que se estudaron en anteriores cursos e que forman parte do primeiro bloque do currículo: *Destrezas básicas da química*, se ben este bloque constitúe o eixe metodolóxico da área que se traballará en todos os bloques restantes. Nos temas 1 e 2 trabállase o segundo bloque do currículo: *Ligazón química e estrutura da materia*. Os temas 3, 4, 5, 6 e 7 correspóndense co terceiro bloque: *Reaccións químicas*. Por último, o tema 8 trata o cuarto bloque: *Química orgánica*.

Todos os temas inclúen prácticas de laboratorio, coas que se pretende profundar en certos coñecementos e conseguir algunhas habilidades experimentais coas que se completa o traballo do bloque *Destrezas básicas da química*.

Tamén se propoñen unha serie de actividades TIC nos distintos temas, baseadas na realización de pequenos proxectos de investigación con procura, análise e elaboración de información, empregando as tecnoloxías de información e da comunicación como ferramenta. Nelas analízanse algunhas aplicacións da química, que enlazan coa súa presenza na vida cotiá, as súas repercusións en numerosos ámbitos da sociedade actual e as relacións entre a química e outros campos do coñecemento. Estas actividades pódense realizar en grupo, polo conxunto da clase ou individualmente.

En cada tema faise un desenvolvemento teórico da materia, acompañado dunha serie de “Exercicios resoltos” que pretenden servir de guía e axuda ao alumnado para conseguir obxectivos. Ademais, ao final de cada tema fórmulanse unha serie de “Actividades propostas” que pretenden enfrontar ao alumnado a situación problemáticas que

deberán resolver partindo dos saberes adquiridos. Estas actividades levan indicada a solución numérica para facilitar o traballo autónomo por parte das alumnas e alumnos e fomentar a competencia de aprender a aprender.

Co fin de facer unha revisión do estudado, inclúense unha serie de “**Actividades de repaso**” ao final de cada unidade, nas que se indican as solucións numéricas.

No conxunto destas actividades recóllense todas as cuestións e todos os problemas que se propuxeron nas PAU e ABAU de Galicia desde o ano 2003 ao ano 2022. As dos anos 2003 a 2012 incorporáronse ás actividades propostas e as dos anos 2013 a 2022 recóllense nas actividades de repaso, todas levan indicada a data na que se propuxeron e supoñen unha ferramenta importante para preparar a ABAU. As actividades que non levan indicada a data engádense para traballar certos aspectos que non estiveron tan representados nas probas destes últimos vinte anos pero que tamén é necesario traballar.

Completan este texto os mapas conceptuais ao final de cada tema, que pretenden facilitar a integración e interiorización da unidade, e tamén un apéndice final coas principais constantes físicas e químicas e unha táboa periódica.

Remato esta presentación co agradecemento a todas as persoas que me teñen axudado neste proxecto e co desexo de que este libro resulte de utilidade a quen o empregue como ferramenta para traballar esta materia.

Manuela Domínguez Real